

مدرسه دارالفنون

۶

معلم علم معادن مسیو چونطای نمساوی است و مترجم میرزا رضای کاشانی است . بعد از دو ماه از تعلیم شاگردان خود مأور به بازدید معادن شد و شاگردان خود را همراه بردو از دولت مخارج زیاد و انعام به آنها مرحمت شد و اکنون سنگهای گوناگون از معادن دماوند و مازندران آورده اند و می خواهند در دارالخلافت امتحان نمایند تا هر یک مقرون به صرفه باشد در آن معدن کار نمایند و شاگردان مشارالیه پنج نفرند .

معلم علم طب و جراحی مسیو پولاک نمساوی و مترجم او محمد حسین خان قاجار است بیست نفر شاگرد اوست ، و در کمال نظم و خوبی تحصیل می نمودند تا اینکه علم تشریح را که در سایر مدارس دول خارجه از قرار تقریر معلم در یک سال تحصیل می نمایند در سه ماه فارغ شدند و بعد از آن شروع به علم معرفت ادومه و اسباب و علامات معالجه نموده اکنون به مقامی رسیده اند که معلم ایشان بنا دارد در هفته آینده آنها را به مریضخانه برده کیفیت معالجه را بیاموزند و در این اوقات معلم ایشان قرارداد که هر وقت در شهر معالجه غریبی از قطع و کسر و سایر اعمال یدجراحی می کند دو نفر از شاگردان قابل صاحب نشان و سه نفر دیگر از سایر همراه خود می برد و به ایشان می آموزد که در کار خود مهارت کامل بهمرسانند .

و معلم علم طبیعی و دوسازی مسیو فتنکی و مترجم او نیز میرزا رضاست شاگردان مشارالیه هفت نفر و در علم خود کمال سعی نموده و خوب ترقی کرده اند چنانکه در امتحان اول دو نفر آنها صاحب نشان شده اند .

معلم درس فارسی و عربی عالیجناب شیخ محمد صالح است که مردی زاهد و مقدس است و به بیست نفر از شاگردان مدرسه که در فارسی و عربی چندان مهارتی نداشتند درس میگوید ، وقت ظهر مؤذن مخصوص دارالفنون اذان می گوید و عالیجناب مشارالیه در حجره وسیعی که بجهت نماز مقرر است بنماز ایستاده شاگردان مدرسه و سایرین اقتدا نموده به جماعت نماز می گذارند و دعا به ذات اقدس همایون می کنند .

معلمین هندسه که در نزد عالیجاه میرزا ملکم دو درس می خواندند یکی درس عام که جمیع شاگردان رادرس می داد و یکی درس خاص که به دوازده نفر شاگردان با استعداد مطالب عالی هندسه را درس می گفت . این چند نفر بسیار خوب ترقی کرده اند چنانچه علم حساب را از جمع و تفریق و ضرب و تقسیم و عدد کسور و عدد دسیمال و اربعه متناسبه و جذر و کعب ، لگاریتم و مقدمات تحریر به اتمام رسانیدند و حال شروع به ژئومتری که علوم اشکال و مساحت است نموده اند و شاگردان توپخانه مراتب حساب را به اتمام رسانده اند و درجه و مقابله تا تساوی درجه دوم به چند مجهول دیده اند و علم توپخانه را از مقامات جنگک باتوپ در قلعه گیری و قلعه داری و جنگک در صحرا و شناختن توپهایی که در صحرا و قلعه بکار می رود از توپ سواره و پیاده و مشق پا و مشق توپ و حرکت دادن توپها بجهت دعوا و علم جغرافیای هندسی را تمام کرده اند و چون در این هفته معلم توپخانه جمیع توپ چیان را مشق میدهد توپچیان را چند دسته کرده عجاله هر دسته يك نفر از شاگردان خوب را گماشته که حرکات دسته را بیاموزد و در هفته آینده خود معلم همه را مشق خواهد داد.

❖*❖

شاگردان طب و جراحی را معلم آنها میگوید که از درس خواندن در مدرسه فارغ شده اند و حال می باید در ریضخانه که حسب الامر در بیرون دروازه ساخته شده و اسباب و لوازم آن را آماده کرده اند بروند و درس آنها اینست که مریض را ببینند و اسباب و علامات و معالجه آن مرض را در حضور مریض بیاموزند و روز دوشنبه این هفته حکیم پولاک معلم به اتفاق حکیم روس و موسیو فکاته معلم دواسازی بجهت بیرون آوردن سنگه مثانه در مرحله سنگلج شخصی را به داریوی بیهوشی که در فرانسه اترگویند مدهوش ساخته و دستهای او را بسته محکم و حکیم پولاک ما بین دو خصیه و دبر او را شکافته میل کجی که بجهت در آوردن سنگ است انداخته و آنچه سعی کرد سنگه مثانه از غایت بزرگی بیرون نیامد. بعد شکاف او را بیشتر نموده و گازانبر انداخته بقوت تمام کیشد، باز بیرون نیامد، پس بدست حکیم روس داده او نیز آنچه قوت بکار برد اثری متممش می نشد و زیاده از يك من خون جاری شده بود. پس حکیم پولاک گاز را گرفته به قوت هر چه تمامتر سنگ را بیرون آورده و بر بالای زخم یخ بسته خون ایستاد و مریض را به هوش آورده و رفع مرض از او گردید و لیکن چنین سنگی در هیچکس دیده نشده بقدر بیضه غازی بود و دروزن دو سیر تمام.

❖

ناصرالدین شاه فرمان داده بود که در هر سال چندبار مطالبی در باره دارالفنون و چگونگی پیشرفت شاگردان در روزنامه و قایع اتفاقیه که تنها روزنامه خبری رسمی آن زمان بود درج کنند . این نوشته گرچه به زعم بعضی اغراق آمیز است اما به تحقیق همه دوران واقعیت نیست و می تواند جوینده را به اوضاع و سازمان اداری دارالفنون و ترقیات علمی شاگردان آن مدرسه آشنا سازد و به همین مناسبت قسمتی از این مطالب که مخصوصاً به پیشرفت شاگردان اشارتی دارد آورده می شود.

.... چون متعلمین مدرسه دارالفنون یوماً فیوماً با کمال شوق بر مساعی و اهتمام خود می افزایند لازم آمد که اسامی بعضی از آنها که خوب ترقی کرده اند در روزنامه نوشته شود تا موجب ترغیب و تحریض دیگران آید ، از دوازده نفر شاگردان میرزا ملک خان معلم هندسه میرزا مهدی قائینی و میرزا علی اکبر برادر میرزا حسن مهندس بسیار خوبند . میرزا رضی کردستانی و مر ترضی قلی آقا ولد بهاء الدین آقا علاوه بر علم پیاده نظام نزد مشارالیه خوب ترقی کرده اند .

محمد حسن خان پسر کوچک مقرب الخاقان حاجب الدوله با صغرسن مورد تحسین معلمین و مشوق متعلمین شده در علم پیاده نظام به نشان و منصب مفتخر و در زبان فرانسه که نزد عالیجاه مشارالیه می خواند از همه بهتر است چنانکه اکنون می تواند بزبان فرانسه تکلم نمود . معلم توپخانه بجهت اطلاع امنای دولت علیه از خدمات او شرحی مفصل از مراتب تحصیل شاگردان خود نوشته می گویند که در مدرسه بزرگ توپخانه استریه و سایر مدارس نظامی شاگردان توپخانه علوم را که در این يك سال با وجود تعطیلات ماه رمضان و غیره شاگردان من تحصیل می نموده اند در سه سال تحصیل می نمایند ، و این علوم را نه آنست که طوطی وار آموخته باشند بلکه هر علمی را به تحقیق باادله و براهین کتابی به خط خود نوشته در دست دارند و می گویند که الحق این خدمات باستعداد میرزا زکی مترجم است و بدون زحمات او این خدمت انجام نمی گرفت و امیدوارم که اگر بهمین نوع کار کرده شود تا سه سال دیگر صاحب منصبان قابل از مدرسه بیرون بیایند و دوسه هفته که توپچیان رکابی را خود و شاگردان قابل او مشق می دهند و تغییر کامل در مشق آنها پیدا شده است و این پنج نفر از شاگردان او که ترقی ایشان در مرتبه اول است نوشته می شود .

محمد حسن خان پسر سهدار محمد صادق خان ولد محمد حسین خان قاجار میرزا افضل الله ولد میرزا محمد حسین دامغانی محمد قاسم میرزا نوه مرحوم محمد علی میرزا مظفی قلی خان برادرزاده محمود خان کلانتر .

شاگردان پیاده نظام به سعی و اهتمام قولونل و استمداد حاجی شیخ محسن مترجم بسیار خوب ترقی کرده اند .

شاگردان موسیو فکتی معلم فیزیک یعنی علم طبیعی دواسازی به استعانت میرزا رضا مترجم در درس خود ترقی کرده اند چنانچه دو نفر آنها قابل آتند که اسم آنها نوشته شود . یکی میرزا کاظم ولد میرزا میر احمد محلاتی و یکی باقر خان ولد هادی خان شیرازی است و علم فیزیک بسیار شریف و مأخذ و مبنای جمیع تعبیهها و صنایع غریبه فرنگان است . چندی قبل ازین بشاگردان خود این مسأله را درس می گفت که دو فلز مختلف در وقت اتصال ایصال قوتی می کنند که آثار غریبه از آن منبعت می شود . از جمله تحریک اعصاب حیوانات است چه مرده و چه زنده . چرخ الماس را شاهد بر تحریک اعصاب حیوانات زنده آورد و از برای تحریک اعصاب مرده قورباغه ای کشته پوست کنده به میلی ازمس آویخت و یک سر

مقتول آهنی به من اتصال داده سردیگر را تا ملاقای اعصاب قورباغه می نمود، قورباغه متوحشانه دست و پا می زد چنانکه گویا زنده است .

از شاگردان حکیم پولاک میرزا علی تقی ولد آقا اسمعیل پیشخدمت و میرزا صادق افشار و میرزا حسین ولد میرزا آقا بزرگ تهرانی و میرزا رضا ولد مرحوم حاجی میرزا مقیم و مهدی خان زیاده از سایر ترقی کرده اند و سایر نیز بقاوت خوبند . و از پنج نفر شاگردان حکیم کلوکه مدتست در نزد حکیم پولاک درس می خوانند میرزا اسید علی است که طب ایرانی را دیده بقواعد فرنگی پرداخت و بسیار خوبست و در مدرسه سوای درس طب فرنگی مشارالیه به شاگردان شرح نفیسی و قانونچه درس می گوید و حاجی میرزا محمد علی در علم و عمل ساختن جوهریات فرنگی مهارتی بهم رسانده و میرزا محمد حسین ولد میرزا احمد تنکابنی بسیار خوبست و این اشخاص بسعایت یکدیگر از قرار تفصیل جوهریات فرنگی را خوب ساخته اند، نمک فرنگی، اقسام مشمع، سلفات دورنگه، اکسید دوزنگه، سلفات دوفر، استاد دوپوتاس، ستراد دوفر، اکسید دوپوتاس، نیترات دارژان، کربنات دوپتاس

شاگردان مسیوریشار معلم زبان میرزا داود خان پسر جناب جلالمتاب صدراعظم که در خانه جناب معظم الیه درس می خواند با صغر سن کمال ذکاوت و فطانت را دارد. با این که اندک زمانی است شروع نموده خوب ترقی کرده است و جعفر قلیخان پسر عالیجاه رضا قلیخان و حبیب الله خان ولد نصیر خان نیز که در مدرسه درس می خوانند بسیار خوبند.

و شاگردانی که در پیاده نظام ترقی کرده اند و در میدان مشق هر یک معلم فوجی میباشد، میرزا رضی کردستانی؛ حسنعلی بیگ ولد محمود خان قراجه داغی محمود آقا عسکر خان شقاقی .

و شاگردانی که در حرکت افواج مشغول اتاماژوری یعنی علم جنگ و حرکت قشون کلیه میباشد علی قلی خان برادر سردار محمد حسن خان ولد حاجب الدوله مر ترضی قلیخان ولد محمد اسمعیل خان عبدالحسین خان ولد حاجب الدوله مر ترضی قلی آقا ولد بهاء الدین آقا - حسن خان ولد محمد رضا خان ساوجبلاغی میرزا حسین ولد میرزا احمد که شاگرد خوب حکیم پولاک معلم طب است در این هفته بتعلیم معلم کتابی در معالجه و بانوشته به حضور اقدس همایون برده بسیار مستحسن افتاده پانزده تومان انعام به او مرحمت شد (۱)

۱ - شماره های ۱۰۲ مورخ ۵ شنبه سوم ربیع الثانی و ۱۰۵ مورخ ۵ شنبه ۲۴ ربیع

الثانی وقایع اتفاقیه در سال ۱۲۶۹